

МАТЭРЫЯЛЫ ПЕРЫЯДУ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ Ў ФОНДАХ ДЗЯРЖАЎНАГА МУЗЕЯ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Музейныя прадметы, якія адлюстроўваюць падзеі Вялікай Айчыннай вайны, можна падзяліць на дзве асноўныя групы: матэрыялы ваеннага часу і пасляваенныя матэрыялы. Засяродзім увагу на першай групе матэрыялаў як найбольш атрактыўных (прыцягваючых увагу ў працэсе музейнай камунікацыі), рэпрэзентатыўных і экспрэсіўных пры выкарыстанні іх у працэсе музейнай камунікацыі.

Па прычыне таго, што Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры быў створаны ў 1987 г. фарміраванне фонду матэрыяламі азначанага перыяду адбывалася ў рамках “пасіўнага дакументавання”. Матэрыялы ваеннага перыяду не збіраліся мэтанакіравана, а паступалі ў фонды пераважна з архівамі пісьменнікаў (перададзеных музею ці закупленых у спадкаемцаў). Некаторыя матэрыялы паступалі ад людзей з так званага “акружэння пісьменніка”. Напрыклад, значная частка прадметаў, якія тычацца розных аўтараў, паступіла ў музей з архівам М.К.Хайноўскай, якая доўгі час працавала бібліятэкарам Саюза пісьменнікаў БССР і падтрымлівала цесныя сувязі з многімі беларускімі літаратарамі і падчас Вялікай Айчыннай вайны.

Прадметы перыяду 1941–1945 гг., што захоўваюцца ў фондах музея, характэрныя для музеяў літаратурнага профілю. Гэта кнігі, рукапісы, асабістая перапіска, перыядычныя выданні, фотаздымкі, дакументы, асабістыя рэчы. Трэба адзначыць, што асабістыя рэчы і мастацкія творы прадстаўлены ў значна меншай ступені ў параўнанні з мірным часам, што характарызуе складаныя ўмовы ваеннага перыяду.

Адной з асноўных крыніц фарміравання фондаў, прысвечаных ваеннай тэматыцы, з’яўляецца перыядычны друк. Музей захоўвае як беларускія, так і агульнасаюзныя перыядычныя выданні ваеннага часу. Агульнасаюзныя выданні прадстаўлены газетамі “Правда”, “Известия”, “Слово бойца”, часопісамі “Ленинград” і “Фронтowej юмор”. Спектр беларускіх выданняў больш шырокі: газеты “Савецкая Беларусь”, “За Савецкую Беларусь”, “Звязда”, “Беларуская газета”, “Раздавім фашысцкую гадзіну”, “За праўду”; часопісы “Полымя”, “Новы шлях”, “Беларусь: Альманах першы”. Акрамя таго, прадстаўлены газеты “Новое слово” і “Раніца”, якія выдаваліся ў Берліне. Усе пералічаныя выданні маюцца не ў поўным аб’ёме. Найбольш значныя падборкі газеты “Правда” (43 нумары за 1942 г.), “Звязда” (11 нумароў за 1945 г.), “Беларуская газета” (32 нумары за 1942 і 1 нумар за 1944 гг.), “Новое слово” (27 нумароў за 1942–1944 гг.). Астатнія выданні прадстаўлены асобнымі экзэмплярамі. У некаторых нумарах змяшчаюцца творы беларускіх пісьменнікаў. Напрыклад, у газеце “Савецкая Беларусь” ад 7.10.1942 г. надрукаваны верш П.Пранузы, у часопісе “Фронтowej юмор” змешчаны пераклад на рускую мову вершаванага фельетона К.Крапівы “Фрыцавы трафеі”.

Асабістая перапіска ваеннага перыяду, прадстаўленая ў фондах музея, падзяляецца на лісты пісьменнікаў да калег і лісты пісьменнікаў да родных і блізкіх. Першая група налічвае 5 адзінак: паштоўка П.Глебкі да П.Прыходзькі, паштоўка К.Крапівы да М.Лынькова, ліст К.Чорнага да К.Крапівы і М.Лынькова, ліст М.Танка да М.Лынькова, ліст В.Харужай да М.Лынькова. Гэтыя паштоўкі і лісты даюць магчымасць прасачыць жыццёвы і творчы шлях пісьменнікаў у гады Вялікай Айчыннай вайны. Напрыклад, у сваім лісце ў 1942 г. да М.Лынькова Максім Танк расказвае, як ён дабіраўся да месца эвакуацыі ў Саратаў, як быў накіраваны працаваць у рэдакцыю газеты “За Савецкую Беларусь”. Кузьма Чорны ў лісце ад 23.09.1941 г. паведамляе М.Лынькову і К.Крапіве пра сваё прызначэнне ў Маскву рэдагаваць газету “Савецкая Беларусь”.

Другая група прадстаўлена лістамі да родных і блізкіх П.Глебкі, П.Броўкі, Ул.Ф.Луцэвіч, З.Бядулі, А.Мілюця, А.Кулакоўскага – усяго 26 адзінак. Акрамя таго, музей захоўвае копіі лістоў Васіля Быкава да родных (1944). Арыгінальныя лісты захоўваюцца ў Віцебскім абласным краязнаўчым музеі. Не выклікаюць сумнення значнасць постаці Васіля Быкава ў гісторыі беларускай літаратуры і яго ўклад у асвятленне падзей Вялікай Айчыннай вайны. Таму музей палічыў магчымым уключыць у свой фонд матэрыялы копій, што належалі В.Быкаву. Вядома, што пісьменнік сам прайшоў праз ваенныя выпрабаванні. В.Быкаў скончыў паскораны курс навучання ў Саратаўскім пяхотным вучылішчы, атрымаў званне малодшага лейтэнанта і ў званні камандзіра стралковага ўзвода ваяваў да канца вайны. Яго салдацкі шлях пралёг праз Украіну, Румынію,

Венгрыю, Аўстрыю. Письменнік быў двойчы паранены і памылкова “пахаваны” ў брацкай магіле пад Кіраваградом (у студзені 1944 г. маці письменніка атрымала пахавальную).

Лісты, копіі якіх захоўвае музей, адпраўлены Васілём Быкавым з Румыніі і вельмі добра характарызуюць ваенны падзеі на гэтай тэрыторыі. Так, у лісце ад 6.09.1944 г. напісана: «Я ж в конце августа сдал свою прежнюю должность и прибыл на фронт в свою часть... Очень большое количество... румын сдаются в плен... Они сейчас совсем домашние, и все кричат очень охотно – “Гитлер капут!”... Все время двигаемся вперед. Марш с мелкими боями. В некоторых местах бывают и крупные бои. Но, как бы там ни было, превосходство наших сил очевидно».

Найбольшую эмацыянальную афарбоўку маюць рукапісы як сведчанне творчай працы літаратараў у гады Вялікай Айчыннай вайны. Музей захоўвае рукапісы вершаў (1942–1943), рукапісны сшытак “Песні жыцця” (1943), а таксама сшытак з бытавымі запісамі (1941) Алеся Мілюця, які загінуў на фронце ва Усходняй Прусіі ў 1944 г.; рукапіс верша “Алешына” Васіля Віткі (1944); дзённік 1944 г. Кастуся Акулы; блакнот з вершамі Міхася Машары (1943–1944); тры рукапісы з вершамі Анатоля Астрэйкі (1945); рукапісы артыкула Міхася Лынькова “Адпомсцім за ўсё” (1944) і рамана “Векапомныя дні” (1945); рукапіс артыкула Кандрата Крапівы “Я быў у Трасцянец” (1944).

Артыкулы М.Лынькова “Адпомсцім за ўсё” і К.Крапівы “Я быў у Трасцянец” былі апублікаваныя ў газеце “Звязда” 6 верасня 1944 г. У дакументальным запісе “Я быў у Трасцянец” герой К.Крапівы распавядае пра фашысцкія катаванні, як трапіў у Трасцянец на знішчэнне і цудам застаўся жывы. На лёсе Міхася Лынькова вайна таксама пакінула свой трагічны адбітак: сын і жонка письменніка загінулі ў гета.

Цікавую гісторыю мае вышэйзгаданы верш “Алешына” В.Віткі. Ён быў напісаны восенню 1944 г. у Вязніках пад Масквой у доме фабрычнай работніцы, дзе апынуўся В.Вітка разам з К.Чорным. Письменнікаў звязвалі даўняе сяброўства і сумесная праца ў газеце “Раздавім фашысцкую гадзіну” і часопісе “Беларусь”. В.Вітка прысвяціў свой верш К.Чорнаму, у адказ апошні падараваў сябру свой малюнак. Цікава, што зборнікі В.Віткі прадстаўлены як пад псеўданімам, так і пад сапраўдным імем – Ц.Крысько. Гэта звязана з тым, што псеўданім (В.Вітка) письменнік узяў менавіта падчас вайны.

Нягледзячы на цяжкае матэрыяльнае становішча, не спынялася ў час вайны і выдавецкая праца. Сведчанне таму кнігі, якія выйшлі з друку ў перыяд 1941–1945гг. Трыццаць выданняў захоўваюцца ў фондах Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры. Гэта кнігі П.Броўкі, А.Куляшова, А.Астрэйкі, М.Машары, М.Танка, П.Панчанкі, М.Лынькова, І.Гурскага, В.Віткі, М.Лужаніна, У.Краўчанкі, А.Кучара, А.Стаховіча, К.Чорнага.

У 1943 г. асобнай кнігай выйшла паэма Аркадзя Куляшова “Сцяг брыгады”, якая пазней стала своеасаблівай візітнай карткай письменніка. Паэма напісана ў 1942 г. і ў многім мае аўтабіяграфічны характар. Гэта добра прасочваецца пры параўнанні радкоў паэмы і ўспамінаў письменніка. “Родны Мінск я пакінуў, пажарам і бомбамі гнаны...З самалётаў не зводжу вачэй і не веру, – няўжо самалёты? – Проста з неба ляцяць на дзяцей, сеюць смерць кулямёты”, – гэта радкі з паэмы. А вось што піша А.Куляшоў у аўтабіяграфіі: “ 24 чэрвеня 1941 года пакінуў разбураны фашысцкай бамбардзіроўкай, ахоплены пажарам Мінск” [1, с. 326].

Ваенныя выпрабаванні і перажыванні вызначылі тэматыку творчасці многіх беларускіх аўтараў. Праз трыццаць гадоў пасля заканчэння вайны ў інтэрв’ю на Усесаюзнай нарадзе письменнікаў і крытыкаў Аркадзь Куляшоў сказаў: «Упэўнены, калі б не знаходзіўся ў радах Чырвонай Арміі, не бачыў франтавога жыцця-быцця, то “Сцяг брыгады” не быў бы напісаны» [2, с. 6].

Найбольшую каштоўнасць выданню, якое захоўвае музей, надае тое, што кніга змяшчае аўтаграф аўтара. Аркадзь Куляшоў падпісаў яе Цімоху Крысько.

Акрамя таго, захоўваюцца паэтычныя зборнікі і брашуры ваеннага часу (5 адзінак). Сярод іх брашуры “На бой, моладзь Беларусі!” (1942), “Моладзь Беларусі ў баях за Радзіму” (1943), “Газета в бою” (1942), дзве кнігі “За Советскую Беларусь. Белорусская художественная литература в Великой Отечественной войне” (1942) і зборнік вершаў “Белорусь в огне” (1943).

Фотаздымкаў ваеннага часу ў фондах музея няшмат, усяго 16 адзінак. Сярод іх фотаздымкі рэдакцый газет “Савецкая Беларусь”, “Звязда” і асобных аўтараў – В.Быкава, К.Крапівы, М.Танка, П.Панчанкі, А.Адамовіча, М.Лужаніна, П.Пранузы, І.Гурскага, К.Буйло.

На фотаздымку 1942 г. сярод супрацоўнікаў газеты “Савецкая Беларусь” К.Крапіва, М.Лынькоў і К.Чорны. На фота 1941 г. Кандрат Крапіва з сынам Барысам. Гэта адзін з апошніх фотаздымкаў сына пісьменніка, які ў 1942 г. загінуў пад Сталінградам.

Дакументальным пацвярджэннем змен у жыцці пісьменніка могуць з’яўляцца рознага кшталту пасведчанні, ваенныя і членскія білеты і інш. Музей захоўвае 32 дакументы. Прычым большасць з іх належалі М.Лынькову (12 адзінак). Сярод іх пасведчанне старшыні Саюза пісьменнікаў БССР, пасведчанне да медала “За оборону Москвы”, рэдакцыйнае і камандзіравачнае пасведчанні франтавой газеты “За Савецкую Беларусь”, у якой М.Лынькоў працаваў рэдактарам.

Сярод дакументаў, якія належалі іншым беларускім творцам, адпускное пасведчанне 1944 г. Паўлюка Пранузы. Гэта дакументальнае пацвярджэнне ваенных шляхоў паэта: у гады вайны П.Прануза служыў у зенітнай артылерыі, быў намеснікам камандзіра гарматы, удзельнічаў у баях на Курскай дузе, у вызваленні Беларусі, Польшчы, узяцці Берліна.

Многія з беларускіх пісьменнікаў падчас вайны змагаліся з ворагам справай і словам, працуючы ў франтавых выданнях. Сатырычную газету “Раздавім фашысцкую гадзіну” рэдагаваў Кандрат Крапіва, а адказным сакратаром гэтага выдання быў Анатоль Астрэйка. Музей захоўвае іх рэдакцыйныя пасведчанні. У розных армейскіх і франтавых выданнях працавалі і іншыя беларускія літаратары (В.Вітка, А.Куляшоў, П.Глебка, М.Танк, П.Панчанка, М.Лужанін, Я.Брыль, К.Чорны), але, на жаль, іх дакументаў музей у сваіх фондах не мае.

Трэба адзначыць, што матэрыялы перыяду 1941–1945 гг. могуць выкарыстоўвацца не толькі пры стварэнні выстаў, прысвечаных Вялікай Айчыннай вайне. Некаторыя з вышэйназваных музейных прадметаў ужо экспанаваліся. Пераважна гэта матэрыялы, прысвечаныя асобным аўтарам: В.Быкаву, А.Адамовічу, К.Крапіве, якія выкарыстоўваліся на тэматычных выставах. Амаль усе апісанія ў артыкуле музейныя прадметы прадстаўлены сёння на выставе “Доўгія вёрсты вайны”, якая створана ў рамках сацыяльна-культурнага праекта “Вялікая Айчынная... Да 60-годдзя вызвалення і Перамогі”.

Не выклікае сумнення, што ўсе матэрыялы перыяду Вялікай Айчыннай вайны з’яўляюцца крыніцамі па вывучэнні жыцця і творчасці беларускіх пісьменнікаў у ваенны перыяд. Яны ўтрымліваюць дакладныя звесткі пра пэўны гістарычны перыяд. Акрамя таго, дазваляюць лепш зразумець творчасць беларускіх аўтараў, прысвечаную перыяду Вялікай Айчыннай вайны.

1. *Куляшоў А.* Некалькі слоў аб сабе // Пяцьдзсят чатыры дарогі / Падрыхт. і складанне тэксту Я.Казека. – Мн.: Дзяржвыд. БССР, 1963.

2. *Куляшоў А.* Паэмы піша само жыццё: [Інтэрв’ю] / Зап. П.Шаўцоў // ЛіМ. – 1975. – 28 сак.